

10 Ιουνίου 2019

Τεχνοεπιστήμη και μεταμορφώσεις του ανθρωπισμού

/ [Επιστήμες](#), [Τέχνες](#) & [Πολιτισμός](#)

Η διαρκώς αυξανόμενη ψηφιοποίηση και η ταχύτατα αναπτυσσόμενη υπολογιστική ισχύς αλλάζουν καθοριστικά τόσο τις οικονομικές όσο και τις κοινωνικές σχέσεις.

Με κάθε αναφορά στον όρο τεχνοεπιστήμη ο νους πηγαίνει εύλογα όχι τόσο σε φιλοσοφικές αναλύσεις όσο στη «σκοτεινή» λογοτεχνία προηγούμενων αιώνων –στο «Φρανκενστάιν ή ο σύγχρονος Προμηθέας» της Μαίρης Σέλεϊ και στο «Δρ Τζέκιλ και κ. Χάιντ» του Ρόμπερτ Λιούις Στίβενσον– και τη σύγχρονη επιστημονική φαντασία: ταινίες όπως το «Blade Runner» του Ρίντλεϊ Σκοτ και το «Matrix» των Λίλι και Λάνα Γουατσόφσκι μοιάζουν από πολλές πλευρές να αναστοχάζονται την εποχή μας με μεγαλύτερη προσήλωση στις τεχνοφιλικές ή τεχνοφοβικές της συνιστώσες απ' ό,τι η φιλοσοφία και οι ανθρωπιστικές επιστήμες εν γένει.

Ήδη, από το 1938 ο Γάλλος επιστημολόγος Γκαστόν Μπασελάρ είχε κάνει λόγο για μια επιστήμη που έχει προ πολλού απολέσει την όρεξη της «καθαρής» γνώσης ως θυμικό της υπόβαθρο: δεν είναι πλέον η επιστήμη των γεγονότων σύμφωνα με το θετικιστικό ιδεώδες του 19ου αιώνα, καθώς η βασική της επιδίωξη είναι η τεχνολογική αποτελεσματικότητα και η έμφαση στην παραγωγή αποτελεσμάτων. Πρόκειται για τη διαβόητη εξίσωση της γνώσης με τη δύναμη, την οποία διακήρυξε στις απαρχές των νεότερων χρόνων ο Φράνσις Μπέικον: η ανθρώπινη ενδυνάμωση μέσω της χρήσης του Λόγου, με τρόπο, εάν όχι καθεαυτό μαγικό, τουλάχιστον σε αναλογία με το πως, στη Δύση, για αιώνες, η μαγεία αντιμαχόταν τη γνώση και την επιστήμη ως καθαρή θεωρία.

Στις μέρες μας, ο λόγος των κοινωνιολόγων της επιστήμης, ιδιαιτέρως του

Μπρούνο Λατούρ, ανέδειξε το γεγονός ότι, στην όψιμη νεωτερική εποχή, οι τεχνολογικές παρεμβάσεις στο όνομα της επιστήμης έχουν πάψει να θεωρούνται απλές εφαρμογές της επιστήμης, αλλά έχουν αναχθεί σε αυτοτελή παράγοντα διαμόρφωσης της πραγματικότητας. Η τεχνητή νοημοσύνη είναι ένα καλό παράδειγμα: η διαρκώς αυξανόμενη ψηφιοποίηση και η ταχύτητα αναπτυσσόμενη υπολογιστική ισχύς αλλάζουν καθοριστικά τόσο τις οικονομικές όσο και τις κοινωνικές σχέσεις. Στην πραγματικότητα, η συνειδητοποίηση της αυτονόμησης του τεχνολογικού γίνεσθαι δεν ήταν εύκολη, καθώς συνιστά ωρολογιακή βόμβα στα θεμέλια, αφενός, του επιστημονικού ιδεώδους του Διαφωτισμού και, αφετέρου, του αισιόδοξου φιλελεύθερου οράματος του ανθρωπισμού που το ενέπνευσε.

Ο ευρωπαϊκός Μεσοπόλεμος και, ακόμη περισσότερο, τα τεχνοεπιστημονικά επιτεύγματα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου που ακολούθησε (λ.χ. η ατομική βόμβα), μετασημάτισαν αποφασιστικά την αντίληψη περί αέναης προόδου της επιστήμης και θριάμβου του ανθρωπισμού. Κι εδώ, για άλλη μία φορά, η τεχνολογία μοιάζει να προηγείται της επιστήμης και να προσδιορίζει αποφασιστικά την πορεία της. Υπάρχουν ασφαλώς και οι προφήτες αυτής της νέας πραγματικότητας, η επιρροή των οποίων υπήρξε αδιαφιλονίκητη, αν και συχνά ανομολόγητη. Η κριτική της τεχνικοποιημένης επιστήμης, παρούσα σε ένα μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής φιλοσοφίας, δεν θα ήταν η ίδια χωρίς τη δριμεία κριτική των πολλών προσώπων και προσωπειών του ορθολογισμού που πρέσβευε ο Διαφωτισμός από τον Φρίντριχ Νίτσε: ένα από αυτά τα πρόσωπα και προσωπεία, ίσως το κυρίαρχο, είναι αυτό της εργαλειακότητας – η μετατροπή του ορθολογισμού σε εργαλείο βελτιστοποίησης. Αντίστοιχα, ο Μάρτιν Χάιντεγκερ επιχειρεί την πλήρη αντιστροφή της σχέσης επιστήμης και τεχνολογίας, καθώς η νεωτερική τεχνολογία, ισχυρίζεται, παρεμβαίνει και μετασηματίζει το ιδιαίτερο είναι των όντων – συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου του ανθρώπου. Δίχως υπερβολή, ο σύγχρονος λόγος περί τεχνοεπιστήμης δεν θα ήταν αυτό που είναι χωρίς τις γόνιμες προϊδεάσεις του Νίτσε, του Μπασελάρ, και του Χάιντεγκερ, μεταξύ άλλων.

Πώς, όμως, η αμφισβήτηση του πρωτείου της επιστημονικής γνώσης συμπλέκεται με την κριτική στο ιδεώδες του ανθρωπισμού; Στο «Κανόνες για το ανθρωποπάρκο», ένα κείμενο-σταθμό για τη σύγχρονη συζήτηση περί ανθρωπισμού, ο Γερμανός φιλόσοφος Πέτερ Σλότερνικ τάσσεται υπέρ της αποσύνδεσης του ανθρωπισμού από το ιδεαλιστικό ιδεώδες της κλασικής παιδείας και της εκ νέου νοηματοδότησής του ως «ανθρωποτεχνικής». Ο Σλότερνικ επισημαίνει έτσι τον τρόπο με τον οποίο η ανθρωποκεντρική εξουσία πραγματώνεται ως τεχνολογική κυριαρχία και άνευ όρων «βούληση για βούληση». Αλλωστε, όπως επισημαίνει ο Γερμανός φιλόσοφος, ο ανθρωπισμός ως διαδικασία «εκτροφής» ή «εξημέρωσης» του ανθρώπου ήταν ευθύς εξαρχής τεχνικός ή

τεχνολογικός.

Στην πραγματικότητα, ο σύγχρονος λόγος περί τεχνοεπιστήμης αναδεικνύει τον εγγενώς τεχνικό χαρακτήρα της σχέσης μας με τη φύση. Από την αρχαιοελληνική «φύσιν» και τη χριστιανική «creatio ex nihilo» έως τη νεωτερική «natura», η δυτική επιστήμη ήταν ευθύς εξαρχής συνυφασμένη με μια διαδικασία αποφυσικοποίησης, με μια τεχνολογία. Στην εποχή μας, εντούτοις, το τρίπτυχο ιστορικής προόδου, τεχνοεπιστημονικής ανάπτυξης και ανθρωπισμού έχει κλονιστεί σοβαρά από την επέλαση μιας νέας πραγματικότητας, στο πλαίσιο της οποίας η συμπλοκή επιστήμης και ανθρωπισμού στηλιτεύεται, αφενός, ως υποκριτική και, αφετέρου, ως εγγενώς ανεπαρκής όσον αφορά τους όρους συγκρότησής της. Εδώ και τρεις τουλάχιστον δεκαετίες, έχουν έλθει στο προσκήνιο διάφορες μορφές αντι-ανθρωπισμού, αλλά και μετα-ανθρωπισμού, πάντοτε σε σύμπραξη με τις προκλήσεις που θέτει η σύγχρονη τεχνοεπιστημονική συνθήκη. Για μετα-ανθρωπιστές θεωρητικούς, όπως η Ντόνα Χάραγουεϊ, φύση και πολιτισμός δεν είναι πλέον διακριτά οριοθετημένες περιοχές αλλά ανοικτά, αλληλοδιαπλεκόμενα πεδία.

Σε αυτό το νέο πλαίσιο, στο οποίο, μεταξύ άλλων, η τεχνητή νοημοσύνη αποδυναμώνει παραδοσιακές διακρίσεις (π.χ. οι άνθρωποι σκέπτονται, οι μηχανές εκτελούν), η ανθρώπινη αυτοσυνειδησία οφείλει να υποστεί έναν ριζικό μετασχηματισμό με την απόρριψη των δυϊσμών που εξέθρεψαν τον παραδοσιακό ανθρωπισμό (ζώο-άνθρωπος, νους-σώμα, σώμα-μηχανή), αποδεχόμενη την αποδοχή ρευστών, υβριδικών οντοτήτων, όπως στην περίπτωση των κυβερνο-οργανισμών (cyborgs). Όσο για τον κλασικό ανθρωπισμό, αυτός αναζητεί εναγωνίως την επόμενη μεταμόρφωσή του μέσα σε ένα ιδιαιτέρως περίπλοκο περιβάλλον με συνεχείς προκλήσεις και διακινδυνεύσεις. Σε κάθε περίπτωση, η κρίσιμη διερώτηση για τη σύγχρονη φιλοσοφία (και όχι μόνο), αφορά στο τι ο κλασικός ανθρωπισμός οφείλει -και μπορεί- να διαφυλάξει και τι αναγκαστικά να απολέσει από τα στοιχεία εκείνα που καθόριζαν έως σήμερα τους όρους δυνατότητάς του.

* Η κ. Γκόλφω Μαγγίνη είναι καθηγήτρια νεότερης και σύγχρονης φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, συγγραφέας, μεταξύ άλλων, του βιβλίου «Για μια ερμηνευτική του τεχνικού κόσμου: Από τον Χάιντεγκερ στη σύγχρονη τεχνοεπιστήμη» (εκδ. Πατάκη, 2010).

Επιμέλεια: ΧΑΡΙΔΗΜΟΣ Κ. ΤΣΟΥΚΑΣ

Πηγή: kathimerini.gr